

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.102
Прикарпатського національного
університету імені Василя
Стефаника доктору юридичних
наук, професору
Павлу Львовичу ФРІСУ

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, професора, директора Навчально-наукового
юридичного інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
Микитина Юрія Івановича
на дисертацію
МЕРГЕЛЯ Миколи Руслановича
на тему:
«Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та
шляхи оптимізації»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Оскільки Україна чітко обрала шлях європейської інтеграції, то, відповідно, зобов'язана адаптувати національне кримінальне законодавство і заходи державного примусу до визначених вимог Європейського Союзу, які гуртуються, насамперед, на пріоритеті верховенства права. Невід'ємною складовою комплексної імплементації високих демократичних стандартів є інститут покарання, який не позбавлений численних проблем і потребує оптимізації. Також варто визнати, що існуючі види покарань за вчинення кримінального правопорушення не повністю відповідають вимогам сьогодення і, в значній мірі, історично ґрунтуються ще на радянських традиціях, що віджили своє. Зокрема, окремі з діючих видів покарань є не виправдано обтяжливими для самого суспільства та держави під час їх виконання, а також малоефективними.

Відповідно дослідження становлення і розвитку інституту покарання в Україні, виявлення проблем у його правовому регулюванні сприятиме пошуку

оптимальних шляхів оптимізації існуючої системи покарання, наближення до європейських і світових стандартів у цій сфері.

Наведене обумовлює актуальність обраної теми дисертації та доцільність проведення наукового дослідження відповідної проблематики Мергелем Миколою Руслановичем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі судочинства Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та в межах науково-дослідної роботи на тему «Політика Української держави у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0110U001541).

Тема дисертаційної роботи Мергеля М.Р. затверджена Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 24 листопада 2020 р.).

Наукова новизна роботи та достовірність одержаних результатів, що виносяться на захист визначається тим, що вперше у вітчизняній науці кримінального права здійснено комплексне системне дослідження теоретико-правових аспектів проблем та шляхів оптимізації покарання за кримінальним законодавством України. Дисертантом запропоновано до уваги наукової спільноти власні напрацювання та сформульовано на їх основі висновки, що визначають наукову новизну та достовірність одержаних результатів в рамках обраної тематики.

Зокрема, заслуговує на підтримку висловлена в п. 1 наукової новизни позиція автора щодо окреслення змісту поняття «функціонального призначення» покарання, яке відображається у меті та функціях, на реалізацію яких спрямоване покарання як кримінально-правовий засіб, який займає центральне місце у системі засобів боротьби зі злочинністю, а також в п.3. новизни в контексті оптимізації інституту покарання як процесу приведення його до найкращого стану запропоновано реалізовувати на рівнях: законодавчого закріплення, призначення покарання та його виконання-

відбування з врахуванням позитивного досвіду правового регулювання інституту покарання зарубіжних, зокрема, європейських країн.

У роботі дисертантом пропонується слухна класифікація покарань за різними критеріями (п.5 новизни): як законодавчо визначеними, так і розробленими на рівні наукових досліджень, на підставі якої встановлено, що існуючі класифікаційні критерії відіграють різну роль (значення) у механізмі боротьби зі злочинністю (кримінально-правову, кримінальну процесуальну, кримінально-виконавчу, кримінологічну), що свідчить про багатоаспектний характер інституту покарання.

У межах п.7 новизни погоджуємося із дисертантом, що визначення поняття «ефективності покарання» є оціночною категорією і слушно розглядається як співвідношення між його метою (цілями) і фактично досягнутим результатом його застосування, яке залежить від конкретного виду покарання, особи, до якої воно застосовується, а також суб'єктів, які здійснюють кримінально-виконавчу діяльність.

Крім того на схвальну увагу заслуговує п.8 новизни, у якому відображено, що визначення і систематизація переліку чинників, які впливають на ступінь ефективності покарання у кожному конкретному випадку на різних етапах кримінального провадження, до яких віднесено: суддівський угляд при призначенні покарання, характеристику особи обвинуваченого, що відображається працівником пробації у досудовій доповіді, ефективність діяльності органів та установ виконання покарань, особисті морально-психологічні якості особи засудженого, соціально-економічні умови життя засудженого після відбування покарання, наявність сімейно-побутових, трудових проблем.

Імпонує проведена дисертантом теоретична робота, пов'язана з аналізом системи покарань неповнолітніх осіб, а також широкого застосування практик відновного правосуддя, медіації (п. 13 новизни).

Потрібно відзначити, що дисертаційна робота Мергеля М.Р. характеризується також низкою інших положень, що свідчать на користь

оригінального характеру отриманих результатів. Дисертант зумів віднайти нові аргументи в обґрунтування власних наукових поглядів та тверджень, а також реалізувати їх у сформульованих пропозиціях щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження Мергеля М.Р. визначається можливістю їхнього використання у науково-дослідницькій діяльності для подальших наукових досліджень інституту покарання, проблем його функціонування та шляхів оптимізації; правотворчій діяльності при розробці нового і удосконаленні чинного законодавства, яке регулює суспільні відносини, пов'язані з інститутом покарання; правозастосовній діяльності під час здійснення кримінального судочинства на етапі вирішення питання щодо призначення конкретного виду покарання зважаючи на ступінь його ефективності.

Окремо варто наголосити на можливості застосування отриманих наукових результатів у освітньому процесі при викладанні освітніх компонентів «Кримінальне право України», «Кримінальне процесуальне право України», «Кримінально-виконавче право України» чи інших дисциплін відповідного спрямування, в межах тематики яких досліджуються питання покарання за кримінальним законодавством України, його проблеми та шляхи оптимізації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна.

Дисертаційна робота Мергеля М.Р. характеризується належним ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Дисертантом опрацьовано широкий перелік науково-теоретичних джерел, емпіричного матеріалу, нормативно-правових актів України, міжнародно-правих актів, матеріалів судової практики. Зокрема, перелік джерел, використаних автором налічує 249 найменувань. Дисертант виявив належний рівень знання та уміння аналітичного опрацювання наукової літератури.

Повнота дослідження відповідної тематики, достовірність наукових результатів, запропонованих Мергелем М.Р., обумовлені логічно обґрунтованим та послідовним планом дисертаційної роботи, правильно визначеними автором об'єктом та предметом наукового дослідження, його метою та завданнями. Змістовна побудова дисертаційної роботи є логічною і такою, що узгоджується із сформульованим метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, переліку умовних позначень та додатків. Запропонована структуризація дисертаційної роботи дозволила правильно охопити необхідні аспекти обраної теми дослідження від загальнотеоретичної характеристики покарання за кримінальним законодавством України до удосконалення та оптимізації інституту покарання в Україні. Таким чином, структура роботи дозволяє вирішити завдання, поставлені дисертантом при підготовці роботи. У роботі матеріал викладено юридично грамотно, системно та послідовно. Наукова дискусія характеризується коректністю та аргументованістю.

Дисертаційна робота містить наукові положення, що мають важливе науково-теоретичне й практичне значення. Ознайомлення зі змістом дисертації Мергеля М.Р. дає підстави зробити висновок, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, а також рекомендацій, сформульованих у роботі в цілому відповідають вимогам, що ставляться до такого виду робіт.

Дисертантом застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем у сфері проблем та шляхів оптимізації покарання за кримінальним законодавством України, здійснена критична оцінка положень чинного законодавства. В процесі дослідження було використано широкий спектр як загальних, так і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання, застосування яких дозволило комплексно та всебічно проаналізувати об'єкт дослідження, а саме діалектичний, формально-логічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний

(догматичний), статистичний, логіко-нормативний, герменевтичний методи та метод системного аналізу.

Методологічну основою дисертації став діалектичний метод, використання якого дозволило здійснити загальнотеоретичну характеристику покарання за кримінальним законодавством України, визначити правову природу та зміст інституту покарання; формально-логічний метод застосовувався при дослідженні правової природи інституту покарання та визначенні основоположних категорій; історико-правовий метод задіяно у процесі дослідження генезису інституту покарання, встановлення основних історичних періодів його становлення, встановлення тенденцій розвитку на сучасному етапі державотворення; метод системного аналізу сприяв з'ясуванню місця інституту покарання у системі кримінально-правових засобів, за його допомогою здійснено класифікацію покарань за різними критеріями та визначено проблеми реалізації окремих видів покарань та їх ефективності; порівняльно-правовий метод використано при аналізі норм чинного кримінального законодавства України та норм законодавства зарубіжних країн щодо системи покарань та шляхів її оптимізації; статистичний метод використано для аналізу стану застосування судами різних видів покарання; формально-юридичний (догматичний) метод використовувався при опрацюванні кримінального, кримінально-виконавчого законодавства, яке регламентує порядок виконання і відбування окремих видів покарань та допоміг виявити існуючі недоліки у чинному законодавстві, шляхи їхнього усунення; логіко-нормативний метод використано для формулювання пропозицій щодо удосконалення та оптимізації інституту покарання в Україні; герменевтичний метод став у нагоді при пізнанні текстів монографічних джерел, навчально-наукових матеріалів, текстів законодавства України та зарубіжних країн у сфері функціонування інституту покарання.

Науково-методичні аспекти цього дослідження сформовані на основі вивчення, аналізу, переосмислення теоретичних, методологічних розробок

вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків з проблем та шляхів оптимізації покарання за кримінальним законодавством України.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота є логічною за своєю структурою та відповідає вимогам стосовно обсягу, що зумовлено метою й завданнями дослідження.

У розділі 1 «Загальнотеоретична характеристика покарання за кримінальним законодавством України» дисертантом досліджено історію становлення та розвитку інституту покарання в Україні на основі особливостей генези кримінально-правової політики за шістьма періодами.

Також у цьому розділі проаналізовано поняття покарання, його зміст та мету за кримінальним законодавством України, а також крізь призму проекту нового КК України; аргументовано, що забезпечення інституту покарання розглядається як одна із форм реалізації кримінальної відповідальності, а також, що покарання виступає міжгалузевим інститутом кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права, може розглядатися як міжгалузевий інститут названих галузей законодавства, а також підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю. Окреслено функціональне призначення покарання, яке знаходить свій вияв у меті та функціях, які покликане реалізовувати покарання.

Крім того у першому розділі комплексно розглянуто систему покарань за кримінальним законодавством України, на якій ґрунтується діяльність суду щодо визначення міри покарання для пошуку найоптимальнішого рівня досягнення його завдань.

Розділ 2 «Проблеми функціонування інституту покарання в контексті його ефективності» охоплює аналіз ефективності покарання через дослідження його поняття та критеріїв визначення. Ефективність як якісна властивість покарання екстраполюється через оціночну категорія, бо вона залежатиме від конкретного виду покарання, особи, до якої воно застосовується, а також і від суб'єктів, які покликані виконувати відповідний вид покарання. Піддано ревізії види покарань, що не пов'язані з позбавленням

волі, окресленої шляхи їхнього вдосконалення, а також обґрунтовано, що до покарань, які пов'язані з позбавленням волі доцільно віднести, крім позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

Також цей розділ присвячений детальному аналізу проблем реалізації окремих видів покарань та їх ефективності в умовах сьогодення, пошуку шляхів вдосконалення законодавства у цій сфері і практики його застосування.

У розділ 3 «Удосконалення та оптимізація інституту покарання в Україні» дисертант розкриває зміст оптимізації інституту покарання, який розглядається як процес приведення його до найкращого (оптимального) стану, що є можливим лише на основі комплексного підходу на рівнях його законодавчого закріплення, призначення і виконання-відбування.

Оптимізацію інституту покарання в українському законодавстві слід здійснювати з урахуванням позитивного досвіду правового регулювання відповідного інституту у зарубіжних країнах і вона, в першу чергу, має реалізовуватися шляхом скорочення її елементів, які є неефективними. Зокрема, перегляду підлягає система покарань, яка застосовується до неповнолітніх, окремих категорій засуджених.

Окрема увага звернута на проблему забезпечення права на особисту безпеку засуджених осіб, персоналу органів і установ відбування покарань в умовах воєнного стану.

Висновки дисертанта по роботі характеризуються належною обґрунтованістю, доведеністю у тексті роботи та відповідають поставленим меті та завданням.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційної роботи Мергеля М.Р. викладено у дванадцяти наукових публікаціях, з яких три наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук

категорії Б, сім тез доповідей на науково-практичних конференціях, а також дві наукові статті, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація Мергеля Р.М. є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації.

За результатами аналізу тексту дисертації та публікацій мною не виявлено ознак академічного плагіату, елементів фальсифікації. Автором використано посилання на свої наукові публікації, посилання на публікації інших авторів, нормативні акти та інші джерела, що свідчать про відсутність порушення дисертантом вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дослідження Мергеля Миколи Руслановича на тему «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та шляхи оптимізації», наукову новизну, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, високий теоретичний рівень та практичну значущість висновків, варто вказати, що це не виключає наявності зауважень до її змісту та деяких пропозицій, що свідчить про необхідність вступити в дискусію з автором роботи з тією метою, аби почути додаткову аргументацію на користь тих чи інших висвітлених наукових підходів, їхньої повноти. Найбільш суттєвими з таких зауважень, вважаємо, наступні:

1) розглядаючи історію становлення та розвитку інституту покарання в Україні (підрозділ 1.1.), варто було б звернути увагу на правове регулювання покарання за кримінальним законодавством, що діяло у Західноукраїнській Народній Республіці;

2) при дослідженні додаткових видів покарань позитивним було б опрацювання на основі закордонного досвіду можливості запровадження як покарання, наприклад, позбавлення окремих громадянських та політичних прав, зокрема, права обирати, що є актуальним у випадку колабораційної діяльності;

3) розглядаючи довічне позбавлення волі як самостійний вид покарання, роботу підсилив б аналіз проблеми «права на надію», заміни покарання у вигляді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк, його кримінально-правові і кримінально-виконавчі аспекти на основі практики Європейського суду з прав людини.

Проте висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційної роботи, стосуються дискусійних проблем, не применшують належного рівня дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та на її наукову і практичну цінність.

Загальний висновок. Дисертація Мергеля Миколи Руслановича «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та шляхи оптимізації» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів, повнотою опублікування матеріалів дисертації у наукових фахових виданнях відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її автор Мергель Микола Русланович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

***Кандидат юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника***

Юрій МИКИТИН